

Dr. sc. Nebojša Vasić

METODIČKI ASPEKT SEMANTIČKIH PROMJENA

Sažetak

Semantičke promjene u kontekstu primijenjene lingvistike (metodike) obuhvataju promjene značenja riječi i njihov način usvajanja. U radu su navedene promjene značenja riječi kao što su; sužavanje, širenje, funkcionalni transfer značenja, asocijativni transfer, apstrahovanje, hiperbola, metafora, slabljenje značenja, semantička degeneracija itd. Analiza promjena značenja riječi je značajna za teoriju i praksu prevođenja koja je u domenu primijenjene lingvistike pretpostavka za usvajanje naprednih prevodilačkih kompetencija. Sve navedene promjene su ilustrovane primjerima koji su nerijetko izvor prevodilačkih dilema. U radu su obuhvaćeni (između ostalih) sljedeći pojmovi; *hospital, wife, lobby, adder, cattle, cellar, science, vegetable, cunning, bonfire, fellow, holiday, cash, deduce, polite, gossip, awful, terrible, gale, passenger, brown, harlot, lollipop, moth, toilet, ambition, enhance, poison, vulgar, hussy, cheat* itd. Na osnovu analize navedenih i sličnih pojmova postat će evidentna semantička promjenljivost koja je posebno primjetna u savremenom engleskom jeziku. Teorija i praksa prevođenja zahtijeva razumijevanje istorijski i kontekstualno uslovljene semantike kao jednog od preduslova za unapređivanje metodičkih smjernica iz teme kojom se bavi ovaj rad.

Ključne riječi: primijenjena lingvistika, teorija i praksa prevođenja, promjena značenja, semantika, transfer

*“Without grammar very little can be conveyed,
without vocabulary nothing can be conveyed.”*

(David Wilkins)

Uvod

U kontekstu primijenjene lingvistike, osim uže oblasti koja pokriva metodiku nastave stranih jezika, jedna od značajnih tema je teorija i praksa prevođenja što primarno podrazumijeva način sticanja prevodilačkih vještina. Renomirani lingvista Scott Thornbury je napisao seriju knjiga sa naglašenim pragmatičnim aspektom; *“How to Teach Grammar”*, *“How to Teach Speaking”* i *“How to Teach Vocabulary”*, kao što je Gerald Kerry napisao *“How to Teach Pronunciation”*, Sally Burgess i Katie Head *“How to Teach for Exams”*, a Jeremy Harmer *“How to Teach Writing”*. Sve navedene knjige su objavljene u ediciji Pearson Longman i njihova zajednička karakteristika je naglašen pragmatični (aplikativni) aspekt metodičkih znanja, što je jasno već iz naslova koji počinju sa *“How to..”* Tema ovog rada je metodičko-leskičko-semantička proširena sa etimološkim uvidom u promjene riječi i njihovog značenja. Usvajanje vokabulara je dugoročna strategija koja zahtijeva od nastavnika izražene kompetencije u smislu ne samo izvanrednog poznavanja leksičkog sadržaja stranog jezika (u našem slučaju engleskog), nego i načine (principe i tehnike) njegovog usvajanja.

Opseg engleske leksike

Scott Thornbury (2002) navodi sljedeće podatke koji se odnose na leksički sadržaj engleskog jezika:

- Obrazovani izvorni govornik (*an educated native speaker*) raspolaže sa fondom od 20.000 porodica riječi
- Većina odraslih koji uče engleski jezik kao strani jezik su zadovoljni sa fondom od 5.000 porodica riječi nakon nekoliko godina kontinuiranog učenja
- *Oxford English Dictionary* sadržava više od pola miliona leksičkih jedinica
- Bazični vokabular (*a core vocabulary*) obuhvata oko 2.000 leksičkih jedinica
- Navedeni osnovni vokabular omogućava razumijevanje blizu devet desetina riječi koje nalazimo u većini tekstova
- Elementarne riječi kao što su; *as, the, to, a, on, but, is, there, that, will, one* itd. su dio najfrekventnijeg vokabulara koji sadržava 100 riječi i pokriva prosječno pola semantičkog sadržaja većine tekstova
- Osnovni vokabular obuhvata funkcionalne (*function words; has, to, did, she, were, etc.*) i sadržajne riječi (*content words; answer, depend, large, extent, learner, needs, etc.*)

Osnove engleske leksike

Pojmovi koji se vezuju za osnovna znanja o engleskoj leksici su:

- Razumijevanje i definisanje pojma riječ kao bazičnog morfema koji prenosi specifična značenja
- Vrste riječi; imenice, zamjenice, glagoli, pridjevi, prilozi, prijedlozi, veznici i članovi
- Porodice riječi koje podrazumijevaju postojanje jedinstvenog korijena riječi (*the same base or root*), sa različitim mogućim nastavcima (*endings*). Primjer; *look, looks, looking, looked*
- Pojam derivacije (*derivation*) mijenja osnovna značenja riječi koje nalazimo u korijenu. Primjer; *play, play+er, re+play, play+ful*
- Pojam afiksacije (*affixation*) obuhvata sufikse (*suffixes; -er, ful*) i prefikse (*prefixes; pre-, de, etc.*)
- Formiranje riječi – složenice (*compound words; second-hand, word processor, paperback etc.*) Uobičajeni obrazac formiranja složenica je imenica + glagol + nastavak (*er*) *dish-washer, goalkeeper, typewriter, screensaver etc.* Osim navedenog čest način formiranja složenica je imenica + imenica; *matchbox, classroom, teapot etc.*
- Spajanje riječi (*blending*) podrazumijeva povezivanje dvije riječi i formiranje nove riječi; *breakfast + lunch = brunch, information + entertainment = infotainment*
- Složene leksičke forme / fraze (*multi-word units or lexical chunks; well and truly, bits and pieces, a lot of, loads of, that sort of thing, more or less..*)
- Kolokacije (*collocations*) su uobičajene konekcije između riječi koje su sadržane u kolokacijskim riječnicima
- Homonimi (*homonyms*) – riječi sa identičnom formom ali različim značenjem; *well, bat, shed, left, fair etc.*

- Homofoni (*homophones*) – riječi koje se različito pišu ali jednako izgovaraju; *bare* – golo, nepokriveno, *bear* – medvjed, *be* – biti, *bee* – pčela, *brake* – kočiti, *break* – pauza, lomiti, *cent* – cent, *scent* – miris, *dear* – dragi, draga, *deer* – jelen, *flour* – brašno, *flower* – cvijet itd.
- Polisemija (*polysemes*) – odnosi se na više značenja jedne riječi. Primjer; *brake*:
Glass breaks easily. (lomiti)
She fell off a ladder and broke her arm. (slomiti)
My watch has broken. (pokvaren)
break the law / the rules / the conditions / an agreement / a contract / a promise / one's word (prekršiti)
break an appointment (ne doći na sastanak)
He was breaking the speed limit. (prekoraciti)
Let's brake for a lunch. (odmoriti)
The clouds broke and the sun came out. (oblaci su se razišli)
The day was breaking. (nastajati)
There was a public outcry when the scandal broke. (izbiti)
His voice broke when he was thirteen. (mutirati)
Can you break a twenty dollar bill? (razmijeniti)
break the record (oboriti)
break a code (provaliti, otkriti)

Promjene značenja

Adrian Room (1996) u svom etimološkom riječniku analizira kategorije koje se odnose na promjene značenja određenih izraza (riječi i fraza):

➤ funkcionalni transfer značenja

Navedena kategorija obuhvata riječi čije je značenje promijenjeno jer je stvar ili pojam na koji se odnosila određena riječ promijenila značenje. Izrazi kao što su *bayonet*, *bushy*, *chorus*, *dock*, *flask*, *footman*, *grocer*, *hospital lobby*, *match*, *pavilion*, *penknife*, *romance*, *rosary*, *saucer*, *spanner*, *tennis wardrobe and wife* pripadaju kategoriji funkcionalnog transfera značenja.

Primjeri:

Wife je u starom engleskom *woman* što nalazimo u izrazima *housewife and midwife*.

Hospital je u trinaestom stoljeću bilo mjesto za privremeni odmor i boravak putnika (često hodočasnika) – *hostel* ili *hospice*, što asocira na gostoprimstvo – *hospitality*.

Grocer je u izvornom značenju “trgovac na veliko” (“*a dealer in gross*”), dok se izraz *greengrocer* javlja u osamnaestom stoljeću.

Secretary je u četrnaestom stoljeću bila osoba dostojna povjerenja (*a confidant*), osoba koja može čuvati tajnu. Tek u devetnaestom stoljeću nalazimo izraz *office secretary* ili, što je tada bio uobičajenije, *office clerk / office girl*.

➤ sužavanje značenja

Ova kategorija obuhvata uglavnom imenice, rjeđe pridjeve, čije značenje se pomjerilo s opšteg ka specifičnom. U navedenu skupinu semantičkih promjena bilježimo riječi kao što su; *adder*,

avenue, brown, cabin, cattle, cellar, coast, corpse, deer, engine, furniture, meat, parcel, passenger, science, vegetable etc.

Primjeri:

Riječ *cattle* je u četrnaestom i petnaestom stoljeću značila vlasništvo, posjed, bogatstvo (*property, wealth*). Naknadno se navedeni izraz odnosio samo na pokretnu imovinu (*moveable property*), zatim se ista riječ koristila u još užem smislu (*livestock*), a tek se od osamnaestog stoljeća *cattle* koristi u savremenom značenju.

Meat je u starom engleskom (*mete*) bila hrana (*food*), uključujući i meso, dok se savremeno (reducirano) značenje javlja u četrnaestom stoljeću.

Riječ *deer* se u izvornom značenju koristila u opštem smislu – životinja (*animal*), a od dvanaestog stoljeća sužava se značenje u savremenom smislu.

Riječ *science* datira iz četrnaestog stoljeća i koristila se u značenju *knowledge* (znanje u opštem smislu), a od devetnaestog stoljeća *science* se koristi u reduciranom značenju nauka / znanost.

Prvobitno značenje riječi *corpse* imalo je dodatak *dead corpse* kada se mislilo na leš. Dodatak *dead* se vremenom izgubio i u savremenom smislu bio bi tautologija.

Riječ *vegetable* je u četrnaestom stoljeću bio pridjev u značenju “ono što pripada biljnom svijetu” (*pertaining to plants*) sve do osamnaestog stoljeća kada se značenje navedene riječi sužava na biljke i postaje imenica.

➤ degradacija značenja

Navedena semantička promjena podrazumijeva degradaciju značenja (*pejoration of meaning*), što je specifičan lingvistički fenomen “kvarenja” smisla izvorno pozitivnih ili vrijednosno neutralnih izraza. U ovu kategoriju spadaju sljedeće riječi; *artful, crafty, cunning, animosity, cheat, daft, danger, devious, err, humiliate, hussy, lewd, menial, poison, promiscuous, silly, smug, surly, vulgar* itd.

Primjeri:

Vulgar – u četrnaestom stoljeću navedena riječ se koristila u smislu nešto uobičajeno (*ordinary, common*), da bi u petnaestom stoljeću izraz *vulgar* postao sinonim za nešto izvorno (*native*), a savremeno značenje se javlja tek od sedamnaestog stoljeća.

Promjena riječi *silly* je posebno zanimljiva; u trinaestom stoljeću *silly* znači sretan, blagoslovljen, svet (*happy, blessed, holy*), da bi ista riječ vremenom postala čedan ili bespomoćan (*innocent, helpless*), dok se savremeno značenje javlja u šesnaestom stoljeću (*foolish, unwise*).

Riječ *animosity* je u petnaestom stoljeću imala pozitivno značenje – hrabrost (*courage*), a tek od sedamnaestog stoljeća *animosity* se koristi u smislu neprijateljstvo, animozitet.

Izvorno značenje riječi *err* u četrnaestom stoljeću je bilo dvostruko; lutanje (*wander, roam*) i greška / griješiti, da bi vremenom drugo značenje preovladalo i potisnulo izvorni misao.

➤ ekspanzija / širenje značenja

Suprotno prethodnoj kategoriji semantičkih promjena (sužavanje smisla) širenje značenja se odnosi na izraze koji su prvobitno imali uže ili specifičnije značenje koje je vremenom postalo sveobuhvatnije. Sljedeće riječi pripadaju navedenoj kategoriji:

advent, beach, bonfire, breeze, crisis, entail, evening, fellow, guess, holiday, journey, moth, manufacture, panel, raid, regular, shambles, thug, vision, visit etc.

Primjeri:

Izvorno je riječ *beach* značila kamenčići (*pebbles*) i koristila se u navedenom smislu na obalama Sussexa i Kenta.

Bonfire je u četrnaestom stoljeću bila vatra na kojoj su se ložile životinjske kosti (*bone + fire*), kao i inkvizitorska lomača u koju su se bacale zabranjene knjige i na kojoj su gorili heretici. Vremenom je *bonfire* postala vatra koja se koristila za uništavanje smeća, divljeg rastinja, ostataka hrane i sl. (*large outdoor fire, usually one for burning rubbish*).

Zanimljiva je i semantička ekspanzija riječi *crisis* koja se javlja u petnaestom stoljeću u značenju presudnog trenutka u razvoju bolesti koja može završiti smrću ili iscjeljenjem, dok se od sedamnaestog stoljeća navedena riječ koristi u savremenom smislu.

Izvorno je riječ *Thug* (sa velikim početnim slovom) označavala pripadnike okrutne organizacije profesionalnih ubojica i pljačkaša koji su prinosili božici Kali ljudske žrtve, a od devetnaestog stoljeća *thugs* postaju nasilnici “širokog spektra”.

➤ apstrakcija značenja

Ova kategorija se odnosi na riječi sa izvornim konkretnim značenjem iz kojih se vremenom izvukao apstraktni smisao. U navedenu kategoriju spadaju sljedeće riječi: *aspire, concur, deduce, depend, enhance, imply, hoodwink, involve, polite, refund, tact, thrill etc.*

Primjeri:

U šesnaestom stoljeću riječ *aspire* je značila podići (*rise up*) ili popeti se (*mount*), dok savremeno apstraktno značenje (*aspiration*) u smislu težnje – aspiracije u najširem smislu ima jasnu konotaciju sa izvornim konkretnim značenjem.

Riječ *deduce* se koristila u dvostrukom smislu od petnaestog stoljeća; konkretno značenje je bilo nositi, prenijeti (*bring, convey*) i vremenom je apstraktno značenje (izvući zaključak) preovladalo u elementarnom, primarno akademskom vokabularu.

Sličnu semantičku promjenu bilježimo i kod riječi *depend* koja je izvorno značila visiti (*hang from*).

➤ popravak značenja

Navedena kategorija semantičkih promjena obuhvata riječi s izvorno negativnim ili neutralnim značenjem koje su vremenom dobile pozitivni smisao. Sljedeće riječi pripadaju navedenoj kategoriji: *ambition, bask, dogged, epicure, gourmand, knight, lad, luxury, nice, rapture, shrewd, spill, success etc.*

Primjeri:

Ambition je prvobitno bila riječ s negativnom konotacijom; neumjerena želja za bogatstvom, slavom i uspjehom. U današnjem vremenu ambicioznost se pretpostavlja kao poželjan atribut, posebno u konceptu neoliberalizma.

Riječ *luxury* je u izvornom značenju (četrnaesto stoljeće) bila doslovno lascivnost (*lasciviousness*), dok je danas luksuz nešto poželjno, asocira na bogatstvo, udobnost i komfor. *Shrewd* je u četrnaestom stoljeću bila riječ s naglašenim negativnim značenjem (pokvaren čovjek – *a wicked man*), dok je u savremenoj upotrebi *shrewd* pametan i mudar (*clever, wise, sagacious*).

➤ slabljenje značenja

Ova kategorija semantičkih promjena uključuje riječi koje su vremenom poprimile slabije značenje u odnosu na izvorno; *awful, chronic, dreadful, naughty, terrible, annoy, baffle, bane, bruise, confound, dismal, dreary, friend, hinder, prank, rascal, scamp, truant, worry etc.*

Primjeri:

Izvorno značenje riječi *awful* je bilo ispunjen strahopoštovanjem (*full of awe*), dok je u savremenom smislu *awful* postala riječ s mnogo ekstenzivnijim i blažim značenjem; nešto loše, nepoželjno (*bad, undesirable*).

Riječ *dreadful* je također znatno oslabila u odnosu na izvorno značenje (*full of dread*). Interesantan primjer je riječ *friend* koja je u starom engleskom značila ljubavnik (*lover*). Tragovi navedenog značenja nalazimo u izrazima *boyfriend* i *girlfriend*.

Prank se prevodi kao bezazlena šala dok se u šesnaestom stoljeću ista riječ odnosila na nešto mnogo ozbiljnije i nerijetko maliciozno; daleko od šaljivog tona (*a wicked or malicious trick*).

Riječ *truant* se u trinaestom stoljeću koristila u smislu lažni prosjak (*bogus beggar*). Prvu promjenu značenja bilježimo u petnaestom stoljeću; *truant* – *any idle or lazy person*. Navedena riječ se javlja u savremenom značenju u šesnaestom stoljeću – *play truant*.

Slične promjene bilježimo i u izrazu *worry* koja je u starom engleskom doslovno značila daviti se (zbog naglog gutanja hrane – *choke*). U četrnaestom stoljeću *worry* znači zgrabiti zubima (*seize with teeth*), a savremeno značenje (briga) asocira na izvorni smisao jer nas brige “guše, dave”.

➤ znanstvena korekcija značenja

Neke riječi koje potiču iz grčkog jezika vremenom su promijenile značenje jer su se uskladile s napretkom znanosti; *planet, astronomy, geology, meteor, philology, physics, zoology etc.*

Primjeri:

Planets su u kontekstu geocentrične slike svemira bila sva nebeska tijela koja su “kružila” oko zemlje tako da su Mjesec i Sunce bili planete.

Astronomy kao znanost o zvijezdama i drugim nebeskim tijelima (*science of the stars and other heavenly bodies*) se koristila u šekspirovom vremenu u smislu astrologije i tek krajem sedamnaestog stoljeća astrologija i astronomija postaju odvojeni pojmovi.

Zoology je izvorno u sedamnaestom stoljeću značila umijeće pravljenja lijekova od životinja. Kada se prvi put javila riječ *philology* u sedamnaestom stoljeću odnosila se na studiranje književnosti (što je uključivalo i gramatiku). U osamnaestom stoljeću *philology* postaje nauka o jeziku (*study of language – linguistics*).

➤ jačanje značenja

Neke riječi su vremenom dobile snažnija značenja i kao primjere možemo navesti; gađenje (*disgust*) koja je izvorno imala mnogo blaži smisao (*not like*).

Oluja ili bura (*gale*) su prvobitno bile blag vjetar (*a light wind*).

Zaključak

Metodički aspekt semantičkih promjena koje smo analizirali u tekstu i ilustrovali primjerima može poslužiti kao upozorenje prevodiocima da prilikom traganja za adekvatnim prevodom imaju u vidu povijesni kontekst u kojem se koristio određeni izraz. Da bi se postigli visoki prevodilački standardi korisno je konsultovanje etimoloških riječnika koji u sebi sadržavaju navedene kategorije semantičkih promjena. Primijenjena ligvistika se bavi, između ostalog, teorijom i praksom prevođenja (ne samo nastavničkim umijećima, trendovima nastave i sl.) što zahtijeva upućenost u problematiku povijesno uslovljenih značenja identičnih morfema. Zbog navedenog razloga nastavnik engleskog jezika (posebno na nivou visokog obrazovanja) u okviru metodičkih tema treba odvojiti vremena i za etimološko-semantičke probleme s ciljem da se izbjegnu greške u prevođenju koje mogu nastati zbog neutemeljene pretpostavke da su savremena značenja određenih riječi i fraza ostala nepromijenjena od svog nastanka. Analizom i komparacijom starijih tekstova (iz perioda srednjeg engleskog) s tekstovima iz savremenog engleskog stiče se spoznaja o relativnosti smisla, odnosno kontekstualnoj determinanti semantike koja se, nerijetko, zanemaruje čak i na univerzitetskom nivou.

Literatura

1. Alan, S (1994): *The Oxford Study Thesaurus*, Oxford, Oxford University Press
2. Brown, H.D. (1987): *Principles of Language Learning and Teaching*, Englewood Cliffs, Prentice Hall
3. Gairns, R. i Redman, S. (1986): *Working with Words*, Cambridge, Cambridge University Press
4. Harmer, J. (1991): *The Practice of English Language Teaching*, London, Longman
5. Harmer, J. (2007): *How to Teach English*, Pearson, Longman
6. Ivir, V. (1978): *Teorija i tehnika prevođenja*, Novi Sad, Zavod za izdavanje udžbenika
7. Larsen-Freeman, D. (2000): *Techniques and Principles in Language*, Oxford; Oxford University Press
8. Newmark. P. (1988): *A Textbook on Translation*, New York, Prentice Hall
9. Radenković-Mihajlović, M. (1991): *Rečnik engleskih izraza i idioma*, Beograd, Miltas
10. Thornbury, S. (2008): *How to Teach Vocabulary*, Pearson Education Limited, Essex Underhill

METHODOLOGICAL ASPECT OF SEMANTIC SHIFT

Abstract

Semantic changes in the context of applied linguistics (methodology) include changes in the meaning of the word and the way of acquisition. The paper describes the changes in the meanings of words such as; narrowing, spreading, functional transfer of meaning, associative transfer, abstraction, hyperbola, metaphor, weakness of meaning, semantic degeneration, etc. Analysis of the meaning change of the word is significant for the theory and practice of translation which is in the domain of applied linguistics as a prerequisite for adopting advanced translation competencies. All these changes are illustrated by examples that are often the source of translation dilemmas. The paper covers (among others) the following terms; hospital, wife,

lobby, adder, cattle, cellar, science, vegetable, cunning, bonfire, fellow, holiday, cash, deduce, crazy, gossip, awful, terrible, gale, passenger, brown, harlot, lollipop, ambition, enhancement, poison, vulgar, hussy, cheat, etc. Based on the analysis of the above and similar terms, there will be evident semantic changeability that is especially noticeable in modern English. The theory and practice of translation requires an understanding of historical and contextually conditioned semantics as one of the prerequisites for improving the methodological guidelines related to the topic of the paper.

Key words: applied linguistics, translation theory and practice, change of meaning, semantics, transfer